

Fredrik Pacius ja Richard Faltin – kaks sakslast Soome muusikaelu rajamas

—
Seija Lappalainen
(tõlkinud Merike Vaitmaa)

Soome hümni loojat, Saksamaal sündinud Friedrich (Fredrik) Paciust (Hamburg 1809 – Helsingi 1891) on nimetatud soome muusika isaks. Pacius on tõepoolest seda aunime väärt, sest tema tähtsus 19. sajandi Soome muusikaelus on ainulaadne. Ülikoolilinna Turu muusikaelu 1640. aastatest kuni Turu suure tulekahjuni 1827. aastal oli küll olnud väärtuslik ja rajanud vundamendi edaspidisele – meenutatagu näiteks akadeemilise ringkonna varajast muusikaharrastust ja Turu pillimänguseltsi asutamist 1790. aastal.

Seevastu Helsingis sai Fredrik Paciuse tööks täielikult ümber korraldada orkestrite ja kooride tegevus ja ta tegi seda professionaali erakordse energiaga. Pacius tegutses 1834–1869 Helsingi ülikoolis muusikaõpetajana – tolleaegse nimetuse järgi proovimeistrina (*harjoitusmestari*) –, era-muusikaõpetajana, koori- ja orkestrijuhina, kammermuusikuna ja viiulikunstnikuna. Pacius oli õigupoolest ülikooli ja kogu Helsingi muusikajuht, muusikadirektor (*Musikdirektör*). Paciuse koolitatud professionaalsed muusikud ja amatöörid levitasid hiljem oma oskusi kogu Soomes. Fredrik Paciuse tööd jätkas Saksamaal sündinud Richard Faltin (1835–1918), kes tegutses Helsingi ülikoolis muusikaõpetajana aastail 1871–1896. Ülikool oli see keskne institutsioon, mis sidus nii Paciust kui ka Faltini Soome kultuuri- ja muusikaelu laiema ringiga.

Fredrik Pacius hakkas Helsingi muusikaelu edendama ajal, mil noore pealinna kontserdielu oli enamjaolt alles innukate muusikaharrastajate õlul. Organistid, sõjaväemuusikud, kuurordi- ja linnamuusikud – ning ülikooli muusikaõpetaja – olid peaaegu ainsad kutselised muusikud. 1640. aastal asutatud Turu akadeemia oli siiski juba 1747. aastal Rootsi kuninga Fredrik I käsul palganud alalise muusikajuhi, kelle ameti põhimõtteid Pacius ja Faltin jätkasid. Turu akadeemia esimene muusikajuht oli rootslane Carl Petter Lenning (1711–1788). Tema loodud kantaatide tiitellehel on sageli ära toodud ta tiitel „Reg. Acad. Direct. Mus.” või „Direct. Mus. & Org. Aboens”; niisiis Turu akadeemia muusikajuht või Turu muusikajuht ja organist (Marvia 1965: 25; Dahlström *et al.* 1995: 172–173). Pacius tuli raske ülesandega toime üllatavalt hästi. Tal õnnestus koondada harrastajad ja professionaalid ning

korraldada nendega unustamatuid kontserte. Lihtne see siiski polnud ja meil on võimatu teada saada, kuidas Paciuse omaaegsed kontserdid tegelikult kõlasid. Arvatavasti ei piisanud asjaarmastajate tehnilistest oskustest nüüdisaja mõttes suurte esteetiliste naudingute valmistamiseks.

Fredrik Pacius puutus oma töös kokku mitmesuguste praktiliste probleemidega. Kust leida sobivaid lauljaid ja eri pillide mängijaid kontsertideks ja akadeemilisteks pidustusteks? Kuidas kasvatada harrastajatest nõudlike vokaal- ja orkestriteoste esitajaid? Oleks huvitav teada, milline orkestrikoosseis oli Paciusel mingil ajal kasutada. Kui instrumente jäi puudu, siis tuli need kuidagi asendada mingite teiste pillidega või teos ümber orkestreerida. Pacius juhatas nii orkestrit kui ka koore. Ta ise oli saanud muusikahariduse peamiselt viuldaja ja heli- loojana. Orkestratsiooniõpingud olid küll pannud aluse eri pillide tundmisele. Et astuda 25-aastaselt orkestri- ja koorijuhi ametisse, oli vaja enesekindlust ja mitmekesiseid professionaalseid oskusi. Oli ka traditsioon, et heliloojad ise juhatasid orkestrit, eriti oma teoste ettekandeid. See traditsioon kestis 20. sajandi alguseni ja nii tegid ka Jean Sibelius, Leevi Madetoja ja Toivo Kuula.

Rahvuslik ärkamine oli 1830. aastail eriti ajakohane teema. Soome rahvas otsis oma juuri runolaulust (kalevala-laulust) ja püüdis oma haritust demonstreerida kunstide kaudu. Paciusele langes kohustus tõsta Helsingi muusika- elu sellisele tasemele, et soomlased võiksid end pidada kultuurrahvaks. Teisalt, Pacius kui võõrsilt tulnu otsis ise oma soome identiteeti. Selle võis ta leida näiteks rahvamuusikast, mille elemente ta kasutas oma loomingus, ehkki vähesel määral. Tema toetus saksa muusikatradsioonile.

Fredrik Paciuse tegevus enne Soome-perioodi

Friedrich (Fredrik) Pacius sündis Hamburgis 19. märtsil 1809 veinikaupmees Ludwig Paciuse perekonnas. Kodanliku eluviisi juurde kuulus muusikaharrastus, Paciuste kodus tehti kammer- muusikat ja lauldi korrapäraselt iga nädal. Isa oleks hea meelega näinud, et pojast saab ärimees, kuid muusika võitis. Friedrich Pacius ja tema vend August Pacius astusid 1822. aasta kevadel Johanneumi kooli (Gelehrtenschule des Johanneums).¹ Kooli muusikaõpetajana tegutses Christian Friedrich Gottlieb Schwenke (1767–1822), kes küll suri juba samal aastal. Schwenke pojast Carl Schwenkest sai Friedrichi sõber.

¹ Index puerorum et invenum – Schoelae Ioanneae Hamburgensis. 1802, nr. 1567–1568 õpilaste nimekirjas. Gelehrtenschule Johanneums arhiiv, Hamburg.

Friedrich Pacius oli juba väikese poisina hakanud mängima viiulit ja laulnud heleda sopranihäälega. Muusikalised oskused arenesid Friedrich Wilhelm Grundi ja Jacob Steinfeldi 1819. aastal asutatud lauluseltsis Hamburgs Singakademie, mille esialgne nimi oli olnud Kirikulaulu Sõprade Ühing (Gesellschaft der Freunde des religiösen Gesanges). Juba sel ajal tutvus nooruk Georg Friedrich Händeli, Wolfgang Amadeus Mozarti, Carl Maria von Weberi ja Louis Spohri teostega.

1823. aastast Hamburgis tegutsenud kapellmeistri ja muusikaõpetaja Albert Gottlieb Methfesseli (1785–1869) soovitusel pääses Friedrich Pacius 1824. aasta kevadel viiulit õppima oma aja meistri Louis Spohri juurde Kasselis. Muusikateooriat ja kompositsiooni õpetas Paciusele Moritz Hauptmann. Kompositsiooniõpingute ajal sündisid ühtlasi paljud tema soololaulud, keelpillikvartett ja orkestriavamäng. Kasselis tutvus Pacius paljude tähelepanuväärsete õpingukaaslastega, nende hulgas viiuldaja Ferdinand David. 1826. aastast andis Pacius koos teiste noorte muusikutega kontserte Põhja-Saksamaa linnades.² Nende muusikute seas olid ka Gottfried Herrmann ja Georg Radelfahrt. Pacius andis Hamburgis koguni ühise kontserdi tuntud dirigendi Karl August Krebsiga. Kavas olid muu hulgas Joseph Maysederi „Introduktsioon ja variatsioonid” viiulile ja Spohri viiulikontsert e-moll ning orkestri ettekandes Mozarti avamäng ooperile „Võluflööt” ja Spohri avamäng ooperile „Mäevaim” (*Der Berggeist*). Krebs, kes oli ka suurepärase pianist, ilmselt saatis Paciust klaveril kahe esimese teose ettekandel (kavaleht 27.10.1827 – KK, Coll. 760; Collan-Beaurain 1921: 21).

Pacius soovis kontsertide abil saada koosseisulist kohta mõnda orkestrisse (kirjavahetus, sh. Ludwig Paciuse kiri Friedrich Paciusele 19.–21.12.1827 – KK, Coll. 760). Kevadel 1828 kuulis noort viiuldajat ühel kontserdil Stralsundis Rootsi laevamaakler ja muusikaharrastaja G. C. Flygarson, kutsus ta endaga Stockholmi ja aitas saada töö kuningliku õukonnaorkestri esiviuldajana. Stockholmis töötas palju saksa muusikuid, Paciuse lähedaseks sõbraks sai õukonnaorkestri koosseisu 1829. aastal kinnitatud viiuldaja Hamburgist Peter Elvers (1803–1867), kelle juures Pacius oma perega oli sageli peatunud. Teine silmapaistev saksa muusik

oli kontsertmeister Johan A. Beer. Stockholmis kohtas Pacius taas ka eespool juba nimetatud Hamburgist pärit pianisti Carl Schwencket, kellega koos ta andis rohkesti kontserte mitmel pool Rootsis ja Norras (Jonsson 1998: 465, 468). 1829. aasta sügisel toimusid Schwencke kontserdid ka Soomes (Åbo Tidningar (ÅT) 02.09. ja 05.09.1829; Finlands Allmänna Tidningar 17.09.1829; Tidningar ifrån Helsingfors 25.09.1829; Wiborgs Wochenblatt 10.10.1829). Schwencke esines 1829. aasta sügisel ka Soomes ja tema on üks, kellelt Pacius võis hiljem saada mõtte minna Helsingisse. Nimelt reisis Schwenke koos Paciusega Helsingisse 1834. aasta augustis, kui Pacius tuli tutvuma oma uue kodulinnaga (Helsingfors Tidningar (HT) 02.08.1834). Saksa pianist Carl Lüders esines samuti koos Paciusega ja andis kontserte Soomes vähemalt 1836. ja 1838. aastal (HT 29.10.1936; Helsingfors Morgonbladet (HMbl) 31.10.1936; Helsingin soitannolinen seura (HSS) kavad 12.05.1835; 05.07.1838).

Paciusel oli Stockholmis arvukalt muusikutest sõpru, kellel oli kogemusi kontsertidega Turus, Helsingis ja isegi Peterburis. Nende innustus võis oluliselt mõjutada Paciust töökoha valikul. Ehk unistas Pacius pääseda Soome kaudu viiuldajaks koguni Peterburi õukonnaorkestrisse, mängisid ju selles näiteks Saksamaal sündinud Johan A. Beer ja mõned teisedki silmapaistvad saksa muusikud.

Pacius tundis huvi ka Uppsala ülikooli muusikajuhi koha vastu, kui saksa päritolu Johann Christian Friedrich Häffner 1833. aasta maikuus suri. Siiski valiti Häffneri järeltulijaks kogenud organist Johan Erik Nordblom (1788–1848). Kuna 1833. aasta aprillis oli lahkunud ka Helsingi ülikooli muusikaõpetaja Carl Wilhelm Salgé, oli korruga jäänud vabaks kaks olulist töökohta. Haige Salgé ametit olid juba mitu aastat pidanud asendajad, poola päritolu Johann Christopher Downer ja soome viiuldaja Erik Johan Gestrin. Fredrik Paciusel tekkis ka soov Stockholmist lahkuda; kirjanduses on selle põhjusena mainitud õuekapelli solistide rivaalitsemist ja üht armulugu (Collan-Beaurain 1921: 61).

Professorite nõukogu kuulutas kohe pärast Salgé surma, et Helsingi ülikooli muusikaõpetaja ametikoha täitjat hakatakse valima 56 päeva pärast 24. aprilli 1833 (KK, konsistorin pöytäkirjat (KP) 27.04.1833, § 5). Tähtajaks oli kohale viis soovijat: Turu gümnaasiumi lauluõpetaja, Miitavis (praegu Jelgava) sündinud Johann Christopher Downer, Viiburi jalaväerügemendi kapellmeister

Gotthard J. Dieberg, üliõpilane Erik Gestrin, filosoofiamagister ja helilooja Fredrik Eimelé ning joonistamisõpetaja Peter Adolph Kruskopf (KK, KP 19.06.1833, § 6). Professorite nõukogu palus kohataotlejaid iseloomustada füüsikaproffessor Gustaf Gabriel Hällströmil (1775–1844). Hällström mängis harrastajana vioolal ja oli juba 1811. aastast tegutsenud akadeemilise kapelli inspektorina (esimehena). Hällström pidas täielikult pädevaks Downerit ja pädevaks Diebergi. Ka Gestrinil kui võimekal viiuldajal oli teeneid. Eimelé oli iseõppijast helilooja ja amatöörviiuldaja. Hääletuse tulemusel paigutas professorite nõukogu taotlejad järjekorda: Downer, Gestrin ja Dieberg. Dokumendid saadeti edasi asekancleri kohusetäitjale kindral Alexander Amatus Thesleffile (KK, KP 19.06.1833, § 6). Thesleff oli otsusest ka isiklikult huvitatud, sest temagi oli muusikaharrastaja ja ülikooli muusikaseltsi juhatuse esimees. Hällströmi hinnangust ja professorite nõukogu pakutud kandidaatidest hoolimata hakkas Alexander Thesleff otsima uut kandidaati mujalt. Ilmselt peeti seda ametikohta ülikooli kõrval tähtsaks ka Helsingi linna ja kogu Soome muusikaelu arengu seisukohast.

Ülikooli muusikaõpetajalt oodati mitme-külgset muusikuna ja tugevat professionaalsust. Juba Turu akadeemia ajal olid tema ülesannete hulka kuulunud akadeemilise kapelli juhatamine, pidulike sündmuste jaoks muusika kirjutamine ja muusikaõpetus. Nende kohustuste kõrval oleks olnud hea, kui muusikaõpetaja saanuks tegutseda veel Helsingi Muusikaseltsi (HSS) kontsertmeistri ja solistina, mängida kvartetis ja koolitada mängijaid. Kõne alla võis tulla viiuldaja või tšellist. Orkestri tegevuse laiendamine eeldas erinevate pillide tundmist ja koorimuusika edendamise lauluõpetuse organiseerimist. Kindlasti loeti üldiseks plussiks orelimänguoskust, sest akadeemilisi tseremooniaid korraldati sageli kirikutes. Ülikooli muusikaõpetaja ülesannete hulka kuulus niisiis kogu linna muusikaelu korraldamine ja juhtimine.

Esimese ringi kandidaatide seas ei paistnud leiduvat kedagi, kes olnuks küllaldaselt võimekas selle nõudliku ameti jaoks. Kust leida pädevaid kandidaate? Küllap arutasid seda ülikooli ja linna kõik suured muusikasõbrad. Kõigepealt tuli töökoht teha professionaalsele muusikule ihaldusväärseks. Seetõttu võttis Alexander Thesleff esimese tööna ette muusikaõpetaja palgatingimuste parandamise. Palgale lisati ülikooli tantsuõpetaja töötasu, millega kokku tuli summaks 1500 rubla, ja muusikaseltsi

dirigendina võis saada veel 900 rubla lisa (Thesleffi kiri kancleri kt. Rehbinderile 26.10.1833 – KK, Kanslerinarkisto).

Seejärel uuris Thesleff ülikooli kancleri kohusetäitja, riigisekretäri ja -nõuniku Robert Henrik Rehbinderi (Paimio 1777 – Peterburi 1841) kaudu, kas Peterburis leidsid mõni ametisse sobiv isik. Thesleff kirjutas Rehbinderile: „Kuna selle [ülikooli muusikaõpetaja ning mänguseltsi dirigendi ametite] kõrval võib loota kenakest tulu eraõpetusest ja kontsertidest, võiks ehk Teie Kõrguse lahke abiga nimetada kõnealusesse ametisse mõne võimeka isiku Peterburist” (Thesleffi kuupäevata memo Rehbinderile – KK, Kanslerinarkisto).

Peterburis elav Rehbinder ei jõudnud isegi vastata, kui juba 19.01.1834 tegi Thesleff talle ettepaneku nimetada ametisse Stockholmi õukonnaorkestri viiuldaja Peter Elvers, kes oli teatanud, et ta kandideerib. Siiski kordas Thesleff oma kirjas küsimust, kas Peterburist leiaks sobiva muusiku (Thesleffi kiri Rehbinderile 19.01.1834 – KK, Kanslerinarkisto). Juba kümne päeva pärast vastas Rehbinder, et ta pole Peterburist sobivat kandidaati leidnud, ja jättis Elversi valimise Thesleffi otsustada (Rehbinderi kiri Thesleffile 29.01.1834 – KK, Kanslerinarkisto, Toimituskirja).

Nii Peterburist kui ka Stockholmist otsides oleks tõenäoliselt kõne alla tulnud Saksamaa taustaga muusik, sest mõlemas linnas olid sakslased muusika alal jõuliselt esindatud. Tõsi, Peterburis oli ka Itaalia ja Prantsuse kunstirahvast, kuid Soomes, Rootsis ja Baltimaades valitsesid üldiselt saksa keelne teaduse- ja kultuuritraditsioonid. Saksa traditsiooni juurde kuulus ka linna mitmekülgsete oskustega muusikajuht. Viilukunstnik Elvers loobus siiski mingil põhjusel kandideerimast ja tema asemele tuli 24-aastane Pacius. Elvers oli hiljuti abiellunud rootslannaga. Räägiti, et abikaasa ei tahtnud Rootsist lahkuda ja seetõttu oli Elvers palunud kandideerida oma sõbral Paciusel (Andersson 1938: 82). Elversist kuus aastat noorema Paciuse eelseks võis olla koorimuusika tundmine, mille juured olid juba tema lapsepõlves. Pacius kinnitati ülikooli muusikaõpetaja ametikohale 29.05.1834 ja tema tööleping Stockholmis lõppes 01.07.1834 (Fullmagt för Förste Kammar Musikus Pacius att vara Lärare i Musiken vid Kejsrerliga Alexander Universitetet i Finland – KK, Coll. 760; Tjenste-Betyg 28.06.1834 – KK, Coll. 760).

Nagu öeldud, käis Pacius koos oma sõbra Carl Schwenkega Helsingis 1834. aasta augustis ja ta võeti soojalt vastu kaubandusnõunik Henrik

² *Affiss 07.06.1826 ja kuulutused ajalehtedes Cassels Allgemeine Zeitung 15.06.1826 ning Hammonia 22.12.1826 on Paciuse käsikirjaliste materjalide kogus Soome Rahvusraamatukogus (Kansalliskirjasto, edaspidi KK, Coll. 760).*

Borgströmi kodus, mis mitu aastakümnet oli Helsingi muusikat ja teisi kunste harrastavate ringkondade kohtumispaigaks. Tegelikult alustas Pacius oma muusikalist tegevust Helsingis alles veebruaris 1835, sest ta pöördus veel tagasi kodulinna Hamburgi ja Stockholmi, et oma asju korrastada.

Kogu see käänuline kandideerimisprotsess oli erandlik. On selge, et kasutati nii isiklike suhteid kui ka mõjuvõimu, sest ametlikud dokumendid annavad üksnes nappi teavet otsuste ja kirjavahetuse näol. Ametikoha hankimine erines nüüdisaja praktikast ka muus osas. Vabu kohti ei kuulutatud välja ajakirjanduses. Ülikooli kantseri kohusetäita Reh binder sai Thesleffilt teate Paciuse valimisest tagantjärele alles 1834. aasta septembri algul (Thesleffi kiri Reh binderile 02.09.1834 – KK, Kanslerinarkisto). Võib-olla oli põhjuseks suvepuhkuste aeg, võib-olla taheti enne avalikkusele teatamist saada Paciuse augustikuise visiidi ajal kinnitus, et ta nõustub kolima Helsingisse. Ülikooli professorite nõukogu sai asjast teada alles oktoobri keskel (KK, KP 14.10.1834, § 5).

1834. aasta sügisel sõitis Pacius koju Hamburgi ja andis seal veel kontserdi. 27. oktoobril 1834 esines ta Hamburgi Apollo-saalis koos tšellist Cipriano Rombergiga. Detsembris põikas Pacius veel ka Stockholmi. Noorpõlveajast Saksamaal oli Paciusel häid eeskujusid, kuidas organiseerida linnakodanike ja akadeemilist muusikaelu. Paciuse õpiaastate sõber Gottfried Herrmann oli 1833. aastal hakanud Lübeckis juhatama segakoorilaulu seltsi (asutatud 1825) ja oratooriumiettekandeid.

Helsingi uus muusikaõpetaja

Ülikooli muusikaõpetajal oli kohustus anda kaks tundi nädalas. Tema ülesannete hulka kuulusid ühis- ja individuaalõpetus, koori ja orkestri juhatamine, kontsertide korraldamine ja piduliku muusika kirjutamine nii ülikooli kui ka rahvuslike pidulike õhtute jaoks.

1830. aastate algul korraldasid Helsingis kontserte üksikud interpreedid ja Turu akadeemia muusikatradsioone jätkav Akadeemiline Muusikaselts (Akademiska Musik-Sällskapet). Akadeemilise Muusikaseltsi esimeheks kutsuti 1832. aastal ülikooli asekanstleri kohusetäitja Aleksander Thesleff. Oktoobris 1832 andis professorite nõukogu seltsile loa kasutada Helsingi ülikooli uut aulat nii „erahrjutusteks” – ehk proovideks – kui ka „avalikeks harjutusteks” – ehk kontsertideks –, seega loodi tulevastele kontsertidele suurepärased eeldused. Paljud

kontserdid anti siiski endiselt Seurahuones ehk Helsingi praeguses raekojas (KK, KP 20.10.1832, § 20; Marvia 1973: 54; Lappalainen 1994: 21–22).

Akadeemilise Muusikaseltsi kontserdid – muusikaõhtud (*musikalisk soirée*), nagu neid nimetati – olid algul täiesti kinnised, tavalised Helsingi elanikud sinna ei pääsenud. Kontsertide eelregistreerimislehed olid ülikooli õppejõudude ja ametnike käes. Peale nende perekondade said pileteid osta ka Helsingis reisil viibivad meessoost isikud ja üliõpilased ning linna kõige lugupeetumad naisisikud. Seltsi muusikajuhtidena tegutsesid aastail 1832–1833 organist J. A. Nyberg ja vähemalt 1834. aasta sügisel F. A. Ehrström. 1834. aasta sügisel pidi Akadeemiline Muusikaselts üldsuse survele võimaldama oma kontsertidele pääseda ka laiemal publikul. Õiguse osta abonementpileteid said ka need, kes polnud seotud ülikooliga, ja üksikkontsertide pileteid hakati müüma enne kontserti kohapeal, samuti Frenckelli raamatu-kaupluses (Andersson 1907: 55–56, Lappalainen 1994: 23).

Reegleid muudeti varsti pärast Paciuse saabumist Helsingisse. Üsna aktiivselt tegutsenud Akadeemiline Muusikaselts suleti ja selle muusikaõhtud lõpetati. Asutati uus Muusikaselts (Musikaliska Sällskapet), kes hakkas korraldama eeltellitavaid muusikaõhtuid (*Musikaliska Soiréer*) esmalt Seurahuones ja alates 1836. aasta kevadest ka ülikooli aulas (Lappalainen 1994: 24). Paciuse eeskujuks olid ilmselt Saksamaa muusikaühingud ja Stockholmis juba 1820. aastal rajatud Harmoniska Sällskapet. Näiteks selle seltsi kooris oli algul 120 lauljat ja orkestris 40 mängijat, kõik muusikaharrastajad.

Otto Andersson on vaadelnud uue seltsi asutamise põhjusi. Akadeemiline Muusikaselts oli avalikku kontserditegevust ja linna muusikaharrastajate rohkust silmas pidades olnud ehk liiga tihedalt seotud eeskätt akadeemilise ringkonnaga. Pacius kuulis Helsingisse saabudes tõenäoliselt üsna pea, kui paljudes kodudes harrastati aktiivselt muusikat ja kui palju muusikasõpru linnas tõepoolest oli. Pacius soovis oma suurte ja väikeste muusikaprojektide huvides ühendada muusikategemise kõik erinevad harud. Eelkõige oli Paciusel vaja aktiivselt kaasata naised: oratooriume, missasid, ooperi- katkendeid ja muid kooriteoseid ei saanud ette kanda ilma segakoorita. Muusikaseltsi teatavat eraldumist ülikoolist näitas seegi, et alguses sooviti anda seltsi kontserte ülikooli aula asemel peamiselt Seurahuones.

Fredrik Paciusel oli 1835. aasta veebruaris Helsingisse saabudes kaasas noorem vend August Pacius (Hamburg 1810 – Hamina 1867), kes hakkas 1840. aastal õppima Helsingi ülikooli arstiteadust ja hiljem siirdus praktiseeriva arstina Viiburisse ja Haminasse (Åbo Tidningar 04.02.1835; Senaatinaktit S.D. 638/108 C.E. 187/62 1844). August Pacius sai tuntuks ka muusikaharrastajana. On teada, et ta mängis kodustel muusikaõhtutel klaverit ja oli koguni üks kandidaate saatma viiulikunstnik Johan Lindbergi ühel kontserdil Viiburis (KK, Pacius, August, Tagebuch 1857–1859, D.II.52; KK, Fredrik Paciuse kiri August Paciusele 19.02.1856 – Div. brev 7).

Juba 1835. aasta veebruaris andis Fredrik Pacius soolokontserdi ja aprillis korraldas suure oratooriumikontserdi, kus esitati Spohri „Viimne kohus” (*Die letzten Dinge*), tõi küll, lihtsustatud ja lühendatud versioonis. Oratoorium kanti samal kevadel ette veel teistki korda. Koor pandi kokku seltskonnaprouadest ja üliõpilastest ning orkester asjaarmastajatest, sõjaväeorkestri mängijatest ja väiksest professionaalsete muusikute rühmast (Topelius 1918–1922: 11.04.1835; HT 22.04.1835; HT 29.04.1835). Paciusele oli abiks saksa tšellist Ludwig Pape ja järgmisel aastal Hamburgist pärit tšellist Carl Grädener – mölema ülesandeks oli õpetada üliõpilastele ja teistelegi harrastajatele tšellomängu.

Peagi saavutas Paciuse kontserttegevus korrapärasuse. Pacius juhatas sümfoonia-kontserte esmalt Helsingi muusikaseltsi nimel, mõnikord ka enda vastutusel, ja lõpuks 1844–1853 tema asutatud Sümfooniaühingu nimel. Hiljemalt 1838. aastaks oli ta ülikooli eri osakondade kooridest ja kvartetidest ning üliõpilaslauljatest kokku pannud Akadeemilise Lauluseltsi (Akademiska Sångsällskapet, alates 1847. aastast Akateeminen Lauuyhdistys ehk Akademiska Sångföreningen). Akadeemilisele kapellile hangiti juurde instrumente ja noote. Mõni orkestriavamäng võis siiski kõlada seades keelpillikvartetile või mõnele teisele kammeransamblile.

Paciuse orkestrid, mis eri aegadel olid vägagi erineva koosseisuga, saatsid paljusid Helsingis esinenud märkimisväärseid kunstnikke kontsertidel ülikooli aulas, Seurahuones ja Kaivohuones. 1830. aastail esinenutest olgu nimetatud tšellistid Cipriano Romberg ja J. B. Gross, klarnetist Andreas Addner, lauljanna Johanna von Schoulta ja pianist Louise Dulcken, kes oli viiuldaja Ferdinand Davidi õde. Sageli andis Soomes kontserte pianist Theodor Stein.

Viiuldajatest olid huvitavamad Ole Bull ja Prosper Sainton. 1840. aastate viiulivirtuosidest püüdsid Paciuse tähelepanu Jules Chys, Miska Hauser, Wilhelm Ernst ja Henri Vieuxtemps. Tšellistidest olid ehk tähelepanuväärsemad Adrien François Servais ja Cipriano Romberg (Lappalainen 1994: 27–31).

Paciust abistasid Kaivohuones ametisse võetud professionaalsed muusikud sakslaste Johan David Neumanni, Louis Löwe ja Carl Gottlob Ganszaug koorordiansamblitest, milles oli 10–12 mängijat (HT 23.08.1843, HT 09.10.1844, HMbl 14.10.1844; Tommila 1982: 51). Krimmi sõja ajal suurem osa koorordimuusikuid paraku lahkus Soomest. Pacius tõi Helsingi kontserdikavadesse Viini klassikute kõrvale selleaegseid saksa romantismi helitöid. Tema algatusel esitati teiste seas Spohri, Weberi, Rossini, Bellini, Schumanni ja Mendelssohni teoseid, suuri oratooriume sellistelt heliloojatelt nagu Spohr, Carl Heinrich Graun ja Händel, muidugi ka Paciuse enda teoseid. Soositud ooperitest esitati Rossini, Auberi ja Héroldi avamänge. Värskendavalt mõjusid ka Saksa teatritruppide ringreisid Helsingis. Need panid aluse ooperietendustele Soomes.

1853. aasta paiku oli Pacius sellegipoolest orkestri viletsa olukorra tõttu täiesti kurnatud: Sümfooniaühing lakkas tegutsemast aastal 1853 ning vähemalt osalt olid selle põhjuseks vastuolud Paciuse ja Carl Ganszaug vahel (HT 12.02.1853, 23.04.1853, 27.04.1853 ja 04.05.1853; HMbl 13.06.1853; Rosas 1952: 488; Lappalainen 1994: 33). Pacius oli juba 1851. aasta suvel teatanud, et saadab Sümfooniaühingu orkestri laiali, kui organisatsioonile ei saada kindlamat aluspõhja (HMbl 28.08.1851; Rosas 1952: 480; Lappalainen 1994: 33). 1850. aastatel püüdis orkestrikontsertide korraldamist jätkata Nikolai kiriku organist Rudolf Lagi (Lappalainen 1994: 36). 1860. aastail asendasid senise kontserdikorralduse teatriorkestrid ja lõpuks 1882. aastal uus Robert Kajanuse orkester – praegune Helsingi linnaorkester (Helsingin kaupunginorkesteri). Küllap olid Paciusele väsitavad ka ooperi „Kuningas Karli jahiretk” etendused aastal 1852.

1850. aastate väljapaistvaimad solistid Helsingis olid viiuldajad Henryk Wieniawski, Apollinaire de Kontski, Wilma Neruda ja soomlane Johan Lindberg ning pianistid Joseph Wieniawski, Theodor Leschetizky ja Antoine de Kontski (Lappalainen 1994: 36–37). 1850. aastatel saadeti soome noori riiklike stipendiumidega õppima ka Leipzigi konservatooriumi. Eesmärk oli asutada

osalt professionaalne kodumaine orkester: teatriorkester. Dirigendiks valiti Filip von Schantz, kes aga kolis Stockholmi juba 1863. aastal pärast uue teatrimaja põlengut. Peale von Schantzi siirdusid Leipzigiisse teiste seas Johan Lindberg, Ernst Fabritius, Gabriel Linsén ja Karl Moring. Pärast Von Schantzi juhatasid teatriorkestrit August Meissner, C. G. R. Littmarck ja Nathan B. Emanuel.

Pacius hoidis orkestri tegevusest suuremalt jaolt eemale, kuid korraldas vahetevahel oma kontserte, näiteks 06.04.1856, 10.04.1858, 27.03. ja 16.04.1860, 28.04.1866, 07.05.1866, 30.04.1867, 02.04.1868 (Lappalainen 1994: 246–249). 1869. aastal jäi ta ülikoolist pensionile. Kindlasti jälgis Pacius siiski edaspidigi hoolega kontserdielu paljude huvitavate tippsoolistega, nagu Henrik Schradiecki, Anton Door, Julius Kummer ja Heinrich Stiehl. 1860. aastail hakkas repertuaari tulema üha enam muusikat sellistelt heliloojatelt nagu Robert Volkmann, Niels Gade, Franz Liszt, Richard Wagner, Giuseppe Verdi ja Jacques Offenbach.

Ülikooli oma orkester (kapell) esines 19. sajandil esiseisvalt ainult ülikooli tsere-mooniatel: promotsioonidel ja ametisseastumistel. Peale selle olid üliõpilasmuusikud teistes orkestrites kaasa mängides abiks rahvuslikel pidustustel.

Elamusi pakkusid Paciuasele reisid Saksamaale ja Kesk-Euroopasse. Juuni lõpul, 26.06.–28.06.1839 osales Pacius viiuldajana Lübeckis esimesel Põhja-Saksamaa muusikafestivalil (Norddeutsches Musikfest). Festivalile oli teda kutsunud Lübecki muusikajuht Gottfried Herrmann, Paciuase noorpõlvettav varaste kontserdireiside ajast Saksamaal ja samuti Spohri õpilane. Kõige ulatuslikum oli poole-aastane reis Saksamaale aastal 1857, mille ajal Pacius kohtus taas oma õpetaja Spohriga ning paljude muusikutest sõprade ning sugulastega, teiste seas tšellist Carl Grädeneriga, kes oli aidanud Paciust tema esimestel aastatel Helsingis, ja oma viiuliõpilase Otto von Königslöwiga. Pacius käis Saksamaal ka aastail 1869–1870 (päevikud 1852, 1857, 1869 – KK, Coll. 760).

Pacius jälgis kontserdielu ja kommenteeris muusikat oma reisipäevikus. Richard Wagneri muusika ei äratanud temas soodsat vastukaja – nagu Louis Spohriski (päevik 22.08.1857– KK, Coll. 760). Reisipäevikus 15.05.1857 kirjutab Pacius, et kuulis Kasselis „Tannhäuserit“, kirjeldades seda järgmiselt: „Minu jaoks tervenisti igav. Palju kisa, vähe villa. Tromboonid ja viiulite vihin, harmooniaid ilmatu hulk, vahepeal mõni kena

koht ka laulmisega, aga ei mingit aluspõhja, ei mingit sisu, ei mingeid ehtsaid ideid, just nii nagu peaaegu kogu uues muusikas. Ei, see pole õige asi.”³ Viimast korda käis Pacius Saksamaal koos perega aastail 1871–1874, elades osa aega Hamburgis ja osa Dresdenis. Tookord kavandas ta pere lõplikku kolimist Saksamaale. Siiski tuli tal tõdeda, et aeg oli temast mööda läinud: paljud sealsed sõbrad olid juba surnud ja tema muusika tundmatu.

Paciuasele sai eluajal osaks rohkesti tunnustust. 1856. aastal valiti ta Stockholmi Kuningliku Muusikaakadeemia liikmeks. 1860. aastal sai ta professori tiitli ja 1877. aastal promoveeriti audoktoriks. 1882. aastal sai Pacius Hispaania katoliku Isabeli rüütelkonna komandörimärgi, mis oli seotud tema soololauluga „Tuvikesed” (*Las Colondrinas*), nimelt kirjutas Pacius selle laulu Hispaania kuningannale Cristinale (KK, Coll. 760, Todistukset).

Pacius heliloojana

Eriolist tähelepanu on väärt ühine vaim, mis avaldus Paciuase ooperi „Kuningas Karli jahiretk” (*Kung Karls jakt; Kaarle-kuninkaan metsästys*) esietendusel 1852. aasta 24. märtsil. Ooperit mängiti üheksa korda ja see võeti vastu vaimustusega. See on esimene soome ooper, ainelt rahvuslik ja seotud Soome ajalooga – aga Saksamaal sündinud helilooja kirjutatud ja rootsikeelse tekstiga! Libreto autor oli Zachris Topelius. Teose stiililisteks eeskujudeks on olnud Weberi, Bellini, Verdi ja Donizetti ooperid. Seevastu Paciuase teise ooperisse „Loreley” (1844/1862–87) suhtuti juba loomisajal kui stiililt iganenusse. „Kuningas Karli jahiretk” saavutas menu Stockholmis aastail 1856–1857 ja 1859. Teos esitati Helsingis ka aastail 1875 ja 1880, soome keeles esmakordselt Viiburis 1905. aastal. Ooperit on ette kantud maakondade teatrites ja uuesti Helsingis aastail 1909, 1918 ja 1959. Teos on leidnud heakskiitu ka viimastel aastatel Helsingis ja seda moderniseeritud kujul (uusima lavastuse esietendus oli Soome Rahvusoperis 19. jaanuaril 2007).

Paciuase kui viiuldaja ja helilooja loomus ilmneb tema viiulikontserdis (1845/1867–69), mis on õigupoolest tema ainus sümfooniline suurvorm. Teos on üheosaline, kuid arendus

³ „Mich im Ganzen gelangweilt. Viel Geschrei und wenig Woll. Posaunen und Geschwirre in den Violinen. Harmonien in Hülle und Fülle, mit unter hübsche Gesangstellen, allein kein Fond, keinen inneren Gehalt, keine wirkliche Ideen, wie fast bei aller neuen Musik. Nein, das Rechte ist es nicht.”

sisaldab aeglase osa elemente. Kontsert on vararomantilises stiilis, mida võib võrrelda Spohri, Weberi ja Mendelssohni stiiliga. Soolopartii on tehniliselt nõudlik ja orkestrit kasutab Pacius ilmekalt ja professionaalselt. Tema varane avamäng *Es-duur* (1826) ja üheosaliseks jäänud sümfoonia seevastu pole muusikaliselt kuigi huvitavad. Paciuase juubeliaastal 2009 võime tutvuda tema kahe melodraamaga „Die Weihe der Töne” (1839, Carl Pfeiffer) ja „Tod im Tode” (1844/1880, Wilhelm Hocker), mida pole ette kantud pärast 19. sajandit!

Pacius kirjutas hulga teoseid ülikooli, samuti rahvuslike pidulike tseremooniade jaoks. Näiteks pühitseti 1851. aasta jaanuaris kroonprintsii vürst Aleksander II 25-aastast tegevust ülikooli kantslerina. Pidustustel kanti ette Mendelssohni marss muusikast Racine'i näidendile „Athalia” ja Paciuase enda Fredrik Cygnaeuse tekstile loodud pidulik kantaat (HT 15.01.1851; HMbl 13.01.1851; Marvia 1986: 20). 1855. aasta aprillis mälestati tsaar Nikolai I surma ja esitati „Kantaat kuningliku Aleksandri ülikooli leinatseremooniaks” (*Kantat vid K. Alexanders Universitets Sorgfest den 27–28. Apr. 1855 / Sorgmusik*), samuti Cygnaeuse tekstile („Den sista tysta kampen slutad var” / „Viimne vaikne võitlus oli lõppenud”) (KK, Ms. Mus. Pacius 16). 1858. aasta märtsis juhatas Pacius ülikooli saalis Akademiska Sångföreningeni ja orkestri kontserti Uusikaarlepyy linna tulekahjus kannatanute heaks. Oli müüdüd üle tuhande pileti. Esiettekandes kõlas Paciuase kantaat „Kodutud” (*De hemlösa*; 1858), taas Cygnaeuse dramaatilisele tekstile „Väljas puhub külm tuul, see puhub varemete kohal” (*Derute blåser en kylig vind, den blåser över ruiner*; HT 20.03.1858; ÅT 26.03.1858; KK, Ms. Mus. Pacius 16). 1860. aasta jaanuaris kirjutas Pacius kantaadi – või helipoeemi, nagu ta seda ise hiljem nimetas – Turu Akadeemia ajaloo-professori Henrik Gabriel Porthani mälestusmärgi valmimise heaks tehtud korjanduse jaoks (*Tondikt utförd i K. Alexanders Universitetets Solennitetssal d. 16.3.1860 och 9.11.1861 till förmån för H. G. Porthans minnesvärd*), samuti Cygnaeuse tekstile. Pidustusteks kantsleri ja kroonprintsii, tulevase keiser Aleksander III abiellumise puhul 1866. aastal lõi Pacius kantaadi „Kantat vid K. Alexanders Universitetets Fest d. 10” (*Fest Cantat*) Topeliuse tekstile.

Paciuase ulatuslik ja kõrge tasemega meeskoorilooming on lähedalt seotud Akadeemilise Lauluseltsi tegevuse ja rahvusliku

ärkamise õhustikuga. Ehkki tema helitööde stiililine lähtepunkt oli saksa romantismi helikeel, samastus ta paljudes teostes soome rahvusliku vaimuga. Lisaks rahvalauluseadetele kasutab Pacius oma teostes rahvalauluteemasid ja „Veskilaulus” (*Helkan myllylaulu*) muusikast näidendile „Küprose printsess” (1860) ka runo-lauluviisi. Sellest Topeliuse kirjutatud näidendist on jäänud püsima laul „Soome laps”, eesti keelde tõlgitud „Soome tütar” (*Laps' Suomen*, algsest *Laps' Hellaan*). Lähedana sõprus oma kaasaegsete soomlastest suurkujude Fredrik Cygnaeuse, Johan Vilhelm Snellmani, Johan Ludwig Runebergi ja Topeliusega tugevdas Paciuase sidemeid rahvusliku liikumisega. Mitmed Paciuase laulud („Mu isamaa”, „Soome laul”, „Södurpoiss”, „Hümn Soomele” jt.) said isamaalisuse sümboliks.

Richard Faltin Paciuase töö jätkajana

Helsingi ülikoolil oli õnn saada Paciuase järel muusikaõpetajaks samuti Saksamaal sündinud Richard Faltin (Danzig 1835 – Helsinki 1918). Faltin oli mitmekülgne muusikainimene: pedagoog, helilooja, organist, pianist ja viiuldaja ning koorijuht ja orkestridirigent.

Faltin sai tugeva muusikalise aluspõhja juba lapsepõlvkodus Danzigis. Isa, ärimees Edward Faltin oli andekas asjaarmastajast muusik, kes valdas flöödi-, oboe-, viiuli-, vioola- ja kitarrimängu ja kellel oli kaunis tenorihäääl (Hans Heinrich Eduard Faltin; abikaasa Emma Rosette Friederike Hollatz; sünni- ja ristimistunnistus 05.02.1870 – KK, Coll. 52.1). Õppinud kiiresti pähe kõik vanema venna harjutatavad klaveripalad, sai Richard Faltin klaveriõpetajaks kompetentse pedagoogi Benigna Meyeri. Kodus peeti kord kuus muusikaõhtuid, kus esitati koorilaule ja kammermuusikat. Noor Faltin hakkas koos isaga mängima ooperite ja oratooriumide klaviire, millest tal hiljem dirigendi ja heliloojana oli palju kasu.

Juba umbes kümneaastaselt hakkas Faltin komponeerima neljahääälseid laule Carl Löwe ja Felix Mendelssohni eeskujul. Ta õppis muusikateooriat, kompositsiooni ning klaveri- ja oreli-mängu oma kodulinna kooli muusikaõpetaja, Maria kiriku organisti Friedrich Wilhelm Markulli (1816–1887) käe all. Tol ajal kirjutas ta rohkesti koori- ja soololaule, sonaate ja klaveriteoseid. Lisaks laulis ta kooli kooris, mis esitas suurte meistrite kooriteoseid ja isegi numbraid ooperitest ja oratooriumidest. Faltinil tuli katkestada keskkooliõpingud õnnetusjuhtumi tõttu lapsepõlves, mis oli põhjustanud raske-

kujulise kõnehäire kogelemise näol (Monatliches Zeugnis – KK, Coll 52.1). Vanemate nõusolekul pühendus ta muusikale.

1852. aastal jätkas Faltin muusikaõpinguid Dessaus Friedrich Schneideri (1786–1853), tollal juba eaka õukonna-kapellmeistri juures. Dessau aja suured elamused olid talle Mozarti „Reekviemi”, Mendelssohni oratooriumi „Paulus” ja Schumanni klaverikvinteti ettekanded. Sel ajal tutvus Faltin ka Mendelssohni ja Schumanni sümfooniatega ja avamängudega. Pärast Schneideri surma läks Faltin oma pianistist nõo soovitusel Leipzigi konservatooriumi, kus ta õppis aastail 1854–1856 ja 1861–1862 (Wasserloos 2004: 143). Klaverit õpetasid talle Louis Plaidy ja Ignaz Moscheles, orelit ja muusikateooriat Ernst Friedrich Richter, viiulit Friedrich Hermann, kontrapunkti Moritz Hauptmann, kompositsiooni ja orkestratsiooni Julius Rietz, partituuri- ja ansambli mängu Ferdinand David ja muusikalugu Franz Brendel.

Armastusest Bachi ja Händeli muusika vastu kõneleb see, et ta liitus juba 15-aastaselt 1850. aastal Leipzigi Bachi seltsiga ja 18-aastaselt 1858. aastal Leipzigi Händeli seltsiga (Tjensteförteckning – KK, Coll. 52.1). Bachi ja Händeli muusika juurde võis Faltini tuua Moritz Hauptmann, kes oli Bachi seltsi üks olulisi liikmeid ja aitas kokku panna Händeli kogutud teoste väljaannet. Richard Faltin astus ühendusse Aufschwung, mille eesmärk oli ette kanda modernset klaveri- ja kammermuusikat, eriti Schumanni teoseid. Lisaks täiendas Faltin oma haridust, kuulates visuaalsete kunstide, kirjanduse ja ajaloo loenguid ülikoolis. Konservatooriumi lõpetas Faltin 1855. aasta sügisel ühena parimaist õpilastest. Ta elas Leipzigs järgmise kevadeni. Sissetuleku sai ta eratundidest. Õpetades jõukate ameerika perede lastele muusikat pansionaadis, kus elas palju inglise ja ameerika üliõpilasi, omandas Faltin sujuva inglise kõnekeele.

Faltin Viiburi muusikaelu edendajana

1856. aasta kevadel avanes Faltinil võimalus pääseda muusikaõpetajaks või orkestrijuhiks Jerusalemma, Coburgi või Viiburisse. Faltin valis Viiburi saksa poistekooli muusikaõpetaja ameti. Jeruusalemm oli liiga kaugel, Coburg liiga lähedal, ja nii otsustas Faltin rahvusvahelise ja elava Viiburi kasuks. Viiburi tingimustest olid teda informeerinud soomlasest sõber Karl Johan Moring, kes õppis Leipzigi konservatooriumis aastast 1856, ja Viiburi saksa poistekooli juhataja

Karl Gottlieb Behm. Behm oli samal ajal Leipzigs. 1856. aasta augustis asus Faltin tööle Viiburi saksa poistekoolis (Behmsche Lehranstalt zu Wiburg). Ta õpetas 24 tundi nädalas klaveri- ja viiulimängu ning ühislaulmist (Zeugnis 22.03.1869 – KK, Coll. 52.1). Faltin sõbrunes kooli prantsuse keele õpetaja Alexander Perret’ga ning teise muusikaõpetajaga, Viiburi rootsi-saksa kiriku organisti, saksa päritolu Heinrich Wächteriga (1818–1881), kes oli Viiburisse kolinud 1845. aastal Peterburist.

Faltin alustas muusikaelu edendamist Viiburis 1850. aastatel niisama energiliselt, nagu Pacius oli alustanud Helsingis 1830. aastatel. Koduse musitseerimise kõrval olid Viiburis varem andnud kontserte ja korraldanud muusikaüritusi Wächteri juhitud Lauluühing ja Ferdinand Spohri seitsmeliikmeline ansambel. Faltin pani kokku uue koori ja orkestri, korraldas sümfoonia- ja koorikontserte ning kammermuusikaõhtuid. Esimene kammermuusikaõhtu oli juba 1856. aasta detsembris. Keelpillikvartetis mängisid prokurist Harthin, Heinrich Wächter, Faltin ja Peterburi keiserlikust ooperiteatrist pensionile siirdunud tšellist Barnewitz. Faltin mängis paljudes teostes klaveripartiid. Sümfooniakontserdid algasid 1860. aasta kevadel. Faltin osales paljudel kontsertidel võimeka saatjana klaveril ja orelil või orkestrijuhina. Richard Faltin oli ka hinnatud instrumendiõpetaja. Tema tuntumaid viiuliõpilasi oli Ernst Fabritius (1842–1899), kes 1857. aastal jätkas õpinguid edukalt Leipzigi konservatooriumis, andis viiulikontserte ja oli ühtlasi helilooja. Organist Wächteri tütar Elise oli andekas pianist, kes pärast Faltini juhendamist samuti jätkas õpinguid Leipzigs.

Faltin täiendas oma teadmisi ja oskusi reisidel 1859. aasta suvel Inglismaale ja aastail 1861–1862 Leipzigsisse, kus ta õppis oktoobrist juulini, õpetajateks Reinecke ja Hauptmann (kompositsioon), Moscheles (klaver) ja Richter (orel) (Zeugnis Ferdinand Zeidler 22.03.1869 – KK, Coll 52.1). Tõenäoliselt aitasid tal reiskulusid katta Viiburi kaupmeeste perekonnad. Londonis kuulus ta kontserte Händeli muusikast ja nägi kolm aastat varem põlenud Covent Gardeni ooperimaja asemele ehitatud uue hoone sisse-õnnistamist Meyerbeeri ooperi „Dinorah” etendusega, mida dirigeeris helilooja ise. Leipzigi konservatooriumis õppis Faltin osalt nendesamade õppejõudude juures, kelle juures ta varemgi oli õppinud. Saksamaal kuulis ta Bachi *h*-moll missat ja „Matteuse passiooni” ning nägi laval Richard Wagneri nelja ooperit,

mis avaldasid talle suurt mõju. Weimaris kuulis Faltin 1861. aastal helikunstnike ühenduse Tonkünstlerversammlung kaudu ühel pidusöögil esinemas Franz Liszti.

Pärast Leipzigi-aega, 1863. aastal abiellus Faltin Viiburi linnaarsti Nils Reinhold Holstiuse tütre Olga Alinaga. Nils Holstius oli ka Behmi poistekooli arst. Aastal 1867 sündis Richard Faltini ja Olga Holstiuse abielust poeg Richard Wilhelm Gottlieb Faltin, kellest sai tuntud kirurg ja võimekas muusikaharrastaja. Õpiajal mängis poiss Helsingi Akadeemilises orkestris ja kammermuusikat, teiste seas koos Jean ja Christian Sibeliussega.

Eriti sooja külalislahkust võis Richard Faltin Viiburis nautida saksa päritolu kaupmehe Leopold Wilhelm Krohni (1806–1890) muusikalembeses kodus ja suviti tema mõisamajas Kiiskiläs. Leopold Wilhelm Krohn mängis tšellot, harrastas muusikat ja teisi kunste mitmel viisil. Krohnide kodus korraldati laupäeviti keelpillikvartetiõhtuid (Wächteri kirjad Faltinile 03.11.1861, 27.05.1862, 10.03.1862, 28.07.1863 – KK, Coll. 52.10). Perepoeg Julius Krohn (1835–1888) – tulevane rahvalaulu-uurija – oli Faltini eakaaslane. Perekonda kuulusid veel saksa päritolu ema Juliana (Julie) Dorothea Dannenberg, poeg Leopold August (1837–1892) ja tütre Emilie (1841–1922), Ottilie Elisabeth (1844–1931) ja Adelaide Helene (s. 1846). Ema Julie mängis suurepäraselt klaverit ja oskas kaheksat keelt. Leopold Wilhelm Krohn ise oli peale Viiburi tegutsenud kaupmehena Haminas. Uhke Kiiskilä mõis aga kuulus Dannenbergi suguvõsale. Mõisahärra Friedrich Dannenberg armastas samuti muusikat ja tõi oma peoõhtutele muusikuid isegi Peterburist. Pärast Julius Krohni traagilist uppumissurma 1888. aastal Kiiskilä müüdi ja vanemad kolisid Peterburi. Julius Krohni pojast Ilmari Krohnist sai muusikateadlane, Helsingi ülikooli professor ja helilooja.

Faltini teine huvitav kontakt Viiburis oli Wahli äriemeeste suguvõsa. Sealgi harrastati muusikat. Konsul Carl August Paul Wahli ja Bertha Holstiuse – Faltini naise sugulase – järeltulija, kaubandusnõunik Harry August Wahl (1869–1940) kogus hiljem väärisviiuleid; osa tema maailmakuulsast kollektsioonist läks 1939. aastal Talvesõja aegu segastel asjaoludel kaduma. Viiburis tutvus Faltin ka lauljatar Emelie Mechelini (1838–1917) ja tema venna, õukonnakohtu praktikandi Leo Mecheliniga, kes hiljem riigimehena ja kunstisõbrana samuti mõjutas Faltini muusikalisi taotlusi. Pereisa, riiginõunik Gustaf Mechelin oli Hamina kadeti-kooli inspektor.

Kohe oma esimese jõulupuhkuse ajal sõitis Faltin Peterburi, et külastada kontserte ja ooperit ning tutvuda muusikutega. Sellised reisirid kujunesid traditsiooniks. Peterburis oli ta ammuse perekonnatuttava, Danzigi endise teatrijuhi Gustav Ladday külaliseks. Ladday, kes juhtis Peterburi saksa teatrit, hankis Faltinile priipääsmed nii itaalia kui ka saksa ooperite etendustele.

Septembris 1857 tabas Faltinit traagiline õnnetus: kooli kõrvalhoones, kus ta elas, süttis tulekahju. Faltin kaotas peaaegu kogu oma vara, noorpõlveteosed, nooditrükised, õpiaja märkmed, raamatud, päevikud, viiuli, vioola ja uue, Peterburist ostetud tiibklaveri. Sõbrad Viiburis tormasid küll kiiresti appi. Krohniid laenasid Kiiskiläst toodud klaveri, laulja Adolf Brömme kinkis vana viiuli, kooli uus direktor Ziemssen ja proua Behm pakkusid uue korteri, voodipesu ja rõivaid. Peagi suutis Faltin säästa raha uue tiibklaveri jaoks, mille hind oli 180 rubla.

Richard Faltin sai Viiburis tuttavaks ka Fredrik Paciuse arstist venna August Paciusega (1810–1867). August Pacius oli pärast õpinguid Helsingi ülikoolis kolinud 1845. aastal Viiburisse ja tegutses lühemat aega arstina ka Muolas, Lappeenrannas ja Antreas. 1859. aastal kinnitati August Pacius Hamina ringkonnaarstiks. August Pacius mainib Behmi poistekooli oma päevikus 11.01.1857, järelikult oli tal selle õppeasutusega sidemeid. August Pacius oli konsul Carl August Wahli ja Bertha Paulina Holstiuse poja Alfred Augustini (sündinud 26.11.1867, ristitud 22.02.1868) ristiisa, poisid ristivanemad olid ka Richard ja Olga Faltin.

Vabad muusikute kohad Helsingis

1869. aasta sügisel siirdus Faltin Helsingisse. Autobiograafilises kirjutises (Anteckningar – KK, Coll. 52) tõdeb ta, et alusepanemine Viiburi muusikaelule ja töö kooli muusikaõpetajana oli aja jooksul muutunud kurnavaks ja takistanud tema tööd heliloojana. Ülikooli saksa keele lektor ja Rootsi teatri juhtkonna liige, saksa päritolu Hermann Paul mõjutas otsustavalt Faltini kolimiskavatsusi (Hermann Pauli kirjad Faltinile 1868–1869 – KK, Coll. 52.9). Helsingis oli pea-aegu korruga jäänud vabaks kolm ametikohta: Uue teatri (praeguse Rootsi teatri) kapellmeistri, ülikooli muusikaõpetaja ning Nikolai kiriku (praeguse Toomkiriku) organisti kohad. Faltin alustas teatri kapellmeistrina, kuid saanud ülikooli muusikaõpetaja ja organisti koha, loobus ta juba aasta hiljem teatri orkestri juhatamisest.

Nimelt ei meeldinud talle mängida Kaivohuones lauamuusikat, nagu teatri kapellmeistri töökohustused ette nägid. Ometi jõudis Faltin oma ametiaja jooksul anda orkestriga esindusliku hulga kontserte.

Tema võistlejateks ülikooli muusikaõpetaja ametikoha taotlemisel olid Turu lauluõpetaja Karl Gustaf Wasenius, viiuldaja Johan Lindberg, alles õppiv Lorenz Nikolai Achte, lauluõpetaja Gabriel Linsén ja pianist Zech (Utdrag ur Concistorii vid Kejslerliga Alexanders-Universitetet i Finland protokoll för den 6. April 1870, § 8 – KK, Coll. 52). Keisri otsusega nimetati Faltin muusikaõpetajaks 12./24. detsembril 1870 (Kansler för Kejslerliga Alexanders Universitetet i Finland 24.12.1870 – KK, Coll 52). Tegelik töö uues ametis algas 1871. aasta jaanuaris. 1870–1871 oli Faltin Helsingis Nikolai kiriku organisti asendajaks (Anteckningar – KK, Coll. 52). Turu toomkapiitli piiskop Franz Ludvig Schaumann nimetas Faltini Nikolai kiriku korraliseks organistik 31. mail 1871 (Fullmakt för Musikdirektören Richard Faltin å organisttjensten vid Helsingfors svenska och finska församlings Nikolai kyrka. Borgå 31.5.1871 – KK, Coll. 52). Seoses töökoha otsimisega taotles Faltin Soome kodakondsust ja Keiserlik Majesteet andiski 09.06.1869 kodakondsuse nii Faltinile endale kui ka tema perekonnale (H.K.Mt:s resolution på Musikläraren Richard Faltin underd. ansökning – KK, Coll. 52.1).

Saksa sünnipärast hoolimata pühendus Faltin oma eelkäija Fredrik Paciuse sarnaselt tervenisti soome muusikaelu arendamisele. Ta oli Nikolai kiriku organist üle 40 aasta (1870–1913) ja osales kirikumuusika arendamises, avaldas ühtlasi koraaliraamatu ning tegutses koraalikomitee liikmena ja orelite seisukorra kontrollijana. Faltin oli Helsingi muusikakooli (*musiikkiopisto*) asutajaliige ja õpetas seal orelit aastail 1882–1910. Ta andis ka orelikontserte mitmel pool Soomes, sealhulgas Poris, Tammisaares, Helsingis, Viiburis ja Turus (Tjensteförteckning – KK, Coll. 52). Faltini huvi soome kultuuri vastu avaldub tema tegevuses nii Soome ooperi dirigendina kui ka Soome Seltsi koorijuhina.

1871. aastal asutas Faltin Lauuluühingu (Helsingfors Sångföreningen), milles jätkas Paciuse traditsiooni, vokaalsuurvormide ettekandmist kuni 1884. aastani Ansiluettelo – KK, Coll. 52). Lauuluühingus aastail 1872–1882 esitatud teoste seas olid Johann Sebastian Bach'i „Matteuse passioon” (1875 ja 1883), Georg Friedrich Händeli oratooriumid „Messias” (1874) ja „Iisrael Egiptuses” (1880), Joseph

Haydni „Aastajaad” (1872) ja „Loomine” (1882), Wolfgang Amadeus Mozarti „Reekviem” (1873, 1878), Luigi Cherubini „Reekviem” (1874), Robert Schumanni kantaat „Roosi palverännak” (*Der Rose Pilgerfahrt*, 1876) ja oratoorium „Paradiis ja Peri”, Felix Mendelssohni „Elias” (1877), Johannes Brahmsi „Saksa reekviem” (1881) ja Franz Liszti „Püha Elisabethi legend” (1884). „Matteuse passiooni” ettekandmise traditsioon Soomes sündiski Faltini juhata tud esitusega aastal 1875. Koos Martin Wegeliusega korraldas Faltin 1870. aastail uue ja põhjamaise muusika kontserte. Nendega tõi ta Soome tolle aja uusimat muusikat Kesk-Euroopast.

Akadeemiline muusikamaailm

Ülikooli muusikaõpetajana aastail 1871–1896 vastutas Faltin paljude akadeemiliste ja rahvuslike sündmuste muusikalise külje eest, kirjutades ja seades muusikat ning juhata des koore (sh. Akademiska Sångföreningen, au-dirigent aastast 1894) ja Akadeemilist orkestrit. Oma elulookirjelduses mainib Faltin, et ta juhata s kõikide promoteerimiste ja pidulike sündmuste muusikat aastail 1870–1895, välja arvatud 1894. aasta promoteerimise ja õhtu Elias Lönnroti (09.04.1802–19.03.1884) mälestuseks 1884. aastal. Peale selle töötas ta välja ja esitas avamuusika kõikideks riigipäevadeks 25 aasta kestel ning juhata s orkestrit keisri külaskäigu puhul 1876. aastal ja Aleksandri samba avamisel 1894. aastal (Ansiluettelo – KK, Coll. 52).

Faltini üliõpilasorkestri kontsertmeister oli noor Jean Sibelius. Faltini õpilaste hulka kuulus ka Ilmari Krohn, kes mängis orkestris timpaneid. 1870. aastatel kuulusid Akadeemilise orkestri viiulirühma teiste seas tulevane muusikaarvustaja Karl „Bis” Wasenius, helilooja Emil Genetz, laulja ja koorijuht Taavi Hahl, tšellorühma Leopold Krohn ja füüsik August Fredrik Sundell. Faltini perioodil muutus muusikaõpetaja ülikooli teiste õpetajatega samaväärseks. Temalt nõuti niisama kõrget taset ja kompetentsi oma alal ning sama-suguseid näituseid õppetöös nagu ülikooli teistelt õppejõududelt nende teadusalal. Lisati ka kohustusi: kord nädalas pidi muusikaõpetaja harima üliõpilasi muusikateoorias. Endiselt oli ta kohustatud juhata ma muusika esitust akadeemilistel tseremooniatel ja tegema vajalikest teostest seadeid.

Faltini üliõpilasorkester vajas uusi instrumente. Kohe Faltini ametiaja algul andis professorite nõukogu nõusoleku hulga pillide hankimiseks. Akadeemilisele orkestrile osteti

kontrabass, kaks flööti, pikloflööti, oboe, A-, B- ja C-klarnet ning eriti suurepäraseks nimetatud fagott. 19 klapiga fagott oli oma aja tiptase, samuti 15 klapiga klarnetid. Veel osteti kaks metsasarve ja kaks trompetit, kõik kolme ventiiliga. Need kolmteist instrumenti maksid kokku 2650 marka (Marvia 1986: 23), mille vaste tänapäeva rahas oleks umbes 11 400 eurot. Orkestriproove tehti esmaspäeviti kell 19. Muusikateooria õpetamisega tegeles Faltin teisipäeviti kell 16–17. Umbkaudse arvestuse järgi oli pillimänguga tegelevaid üliõpilasi tol ajal üldse 20–30. Ülikooli aastaraamatud näitavad, et aastail 1890–1893 kõikus orkestri liikmete arv 20 ja 30 vahel ning aastail 1893–1896 umbkaudu 27 ja 32 vahel (Marvia 1986: 23).

Faltini vastutustunnet näitab see, et alles 1872. aasta maikuu andis ta esimesed avalikud orkestrikontserdid Ylioppilastalos. Peateosteks olid Haydni 2. sümfoonia *D*-duur ja Max Bruchi „Rooma võidulaul” (*Römischer Triumphgesang*) Akademiska Sångföreningeni kaastegevusel. Teine kontsert oli novembri lõpul, samuti Ylioppilastalos. Orkester esitas Mozarti *D*-duur sümfoonia ja Beethoveni marsi muusikast Kotzebue näidendile „Ateena varemed”. Lõpuks kuulati koori ja orkestri ühise numbrina Mendelssohni „Koori Bacchusele” muusikast Sophoklese tragöödiale „Antigone”.

1873. aasta sügisel kinnitas Faltin kuus kaardiväe orkestri pillimeest regulaarselt osa võtma Akadeemilise orkestri proovidest. Üliõpilasi ei suudetud panna mängima kõiki vaskpuhkpile, kuid Faltin tahtis juba proovidesse ehtsat orkestrikõla. Faltin tegi orkestriproove ainult kord nädalas, sügissemestril kogunes neid 11–12 ja kevadsemestril 13–14. Seega oli proove poole vähem kui Paciuse ajal, mis ei saanud jätta mõju avaldamata orkestri tasemele. Sajandi lõpu eel vähenes Akadeemilise orkestri kontsertide arv.

1889. aasta märtsis andis Akadeemiline orkester vähemalt tulevaste põlvete seisukohalt huvitava kontserdi. Viiulisolistina esines 23-aastane Jean Sibelius, kes esitas Beethoveni romansi *F*-duur. Teine solist samal kontserdil oli laulja, bass Abraham Ojanperä. Akadeemilise orkestri mõningate tolaaegsete liikmete sõnul esitas neil aastail Karl Ekman Akadeemilise orkestri saatel Chopini klaverikontserdi *e*-moll ja Ernst Lindelöf Beethoveni viiulikontserdi. Teiste proovidega seoses mainitud teoste seas olid muu hulgas Mozarti sümfoonia *g*-moll (arvatavasti KV 550), Niels Gade sümfoonia, Beethoveni sümfoonia nr. 2 kaks esimest osa ja „Prometheuse” avamäng.

Akadeemiliste tseremooniate jaoks loodud Faltini teostest on silmapaistvaim 1890. aasta promoteerimiskantaat sopranile, segakoorile ja orkestrile. Kaarle Krohni tekst on seotud Sampo looga „Kalevalast”. 1894. aastal kirjutas Faltin kantaadi Aleksander II ausamba avamiseks (29.04.1894), esialgne versioon oli meeskoorile ja puhkpilliorkestrile. Kantaadi teksti autor oli Gabriel Lagus. Varem, 1887. aastal oli ta Topeliuse juubeliks (14.01.1888) loonud kantaadi „Sylvia”, mille tekst on samuti Gabriel Laguselt.

Kogu oma elu ooperit armastanud Faltin oli aastatel 1873–1879 periooditi Soome ooperi dirigent. 1876. aastal sai ta ülikooli abiraha sõiduks esimesele Wagneri festivalile Bayreuthis ja alates Richard Wagneri Seltsi asutamisest oli ta selle liige. Faltin aitas ka lavale tuua Paciuse ooperit „Loreley” 1887. aastal Helsingis ning tegi ooperi „Kuningas Karli jahiretk” klaviiri ja seade segakoorile ja puhkpilliansamblile.

Faltin osales Helsingi Soome Seltsi tegevuses, juhata des aastail 1869–1870 seltsi koori, ka esitati tema teoseid seltsi pidudel. Sakslasena hoidus ta eemale toonastest keeletülidest. Aastast 1875 kuulus ta ka Soome muinasmälestiste ühingusse, lisaks oli paljude rahvuslike ühingute ja laulukooride auliige. 1896. aastal sai Richard Faltin professori tiitli. Faltini huvitas ka soome rahvamuusika. Tema rahvalauluseadeid on avaldatud mitmes kogumikus, nagu näiteks „Det sjungande Finland” (Laulev Soome, 1871), „Studentsånger” (Tudengilaulud, 1876), „Sävelistö”, „Kansanvalistusseuran nuottivarasto” (Rahvalagustusseltsi noodivara) ja „Valituista Suomalaisen Seuran lauluja” (1872). Rootsi- ja saksakeelse luule kõrval kasutas ta laulutekstidena ka soomekeelset kunstluulet. Huvitavad on tema seaded vene rahvalauludest segakoorile ja orkestrile. Töös üliõpilastega sündis hulk meeskooriteoseid ja -seadeid.

Faltin kui väga hea klaverisaatja esines paljude solistidega ja korraldas oma suhete abil välismaiste tippmuusikute esinemisi Helsingis. Nagu oli jutuks ka eespool, sõitis Faltin Viiburis elades igal aastal jõulude aegu Peterburi ning käis ooperis ja kontsertidel. Sel ajal tutvus ta Peterburi kuulsa keelpillikvarteti liikmetega. Kvartett esines tihti Soomes ja külastas ka Faltini kodu Helsingis. Nende seas, kellega ta kirjavahetust pidas, olid viiuldaja Leopold Auer, pianistid Theodor Leschetizky, Anna Jessipova, Natalia Kalinowsky, Veera Timanova, Vassili Safonov ja Anton Rubinstein ning Peterburi keelpillikvarteti violamängija H. Weickmann.

Niisiis oli Richard Faltin oma aja kultuurielus

oluline ja mõjukas isiksus, kelle särav mitmekülgsus on tänapäeva teadmistes ja ettekujutustes kahjuks kahanenud kirikumuusiku nimetuse alla. Lähemat uurimist ootavad veel Faltini ja Paciuse rahvusvahelised suhted.

ALLIKAD

Soome Rahvusraamatukogu (KK)

Academiska Musikföreningens archif.
Academiska Orchesterns Räkenskaps-Bok 1848–1853.

Collan, Karl. Päiväkirjoja ja kirjeenvaihtoa. Coll. 317.

Faltin, Richard. Todistuksia, kirjeenvaihtoa, sävellyksiä. Coll. 52.
Ms. Mus.; Faltin,

Faltinin kokoelma Coll. 52.1.

– Monatliches Zeugnis [lukiotodistuksia] 1842–1850. Coll. 52.1.

– Tauf.Attest [syntymä- ja kastetodistus] Wiborg 03.04.1866. Coll. 52.1.

– [Syntymätodistus, myös vanhemmat] Pastor Bertling. Danzig 05.02.1870. Coll. 52.1.

– Zeugnis. F. W. Markull, Danzig 30.08.1868; 03.02.1870. Coll. 52.1.

– [Zeugnis, työtodistus] H. Wächter Organist, Wiborg 21.03.1869.

Sinettien kera myös nimet F. Wahl, A. R. Freu, L. Krohn, Gabriel Lagus. Coll. 52.1.

– Zeugnis Dr. Ferdinand Zeidler. Wiborg 22.03.1869. Coll. 52.1.

– Tjensteförteckning. Coll. 52.1.

– Hans Kejslerliga Majestäts resolution på Musikläraren Richard Faltins underd. Ansökning [Kansalaisuushakemus.] Helsingfors 09.06.1869. Coll. 52.1.

– Kansler för kejslerliga Alexanders universitetet i Finland 12/24 December 1870. Coll. 52.1.

– Biskopen och Domkapitlet i Borgå. Fullmakt för Musikdirektören Richard Faltin å organisttjensten vid Helsingfors svenska och finska församlings Nikolaikyrika. Borgå 31.05.1871. Frans Ludv. Schauman. Coll. 52.1.

– My. Aleksandr Tretij [Stanislai Orden – ritarikunnan 3. luokka] 28.03.1882, 07.04.1882. Coll. 52.1.

– Afskedsbref för Musikläraren Friedrich Richard Faltin 25.04./07.05.1896. V. Procopé. Coll. 52.1.

– Wi Nikolai den Andre. Fullmakt för Förre Musikläraren vid Kejslerliga Alexanders Universitetet F. R. Faltin å Professors namn och värdighet. Helsingfors 18.06.1896. Coll. 52.1.

– Kyrkoherde embetet i Helsingfors Norra Svenska Evang.-Lutherska församling. 26.4.1910. [30.3.1910 tullut kirje n:o 522.] Förordandet till orgelnist 15.10.1905. Ludvig Bengelsdorff. Coll. 52.1.

Helsingin yliopiston kanslerinarkisto: Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirjat (KP) 1833.

Päiväämätön muistio [promemoria]. Kirje kanslerille 26.10.1833.

Pacius, August, Tagebuch 1857–1859. D.II.52.

Pacius, August [päiväkirja] 1863–1867. Toistaiseksi luetteloimaton.

Pacius, Friedrich. Todistuksia, kirjeenvaihtoa, päiväkirjoja ja sävellyksiä. Ms. Mus. Pacius, Ms. Mus. 163, Coll. 609, Coll. 244, Coll. 624, Coll. 760.

Index puerorum et inventum – Schoelae Ioanneae Hamburgensis. 1802, Schülerverzeichnis 1567–1568. Archiv der Gelehrtenschule des Johanneums, Hamburg.

Pacius, Friedrich Anställningslistor. Kungliga Operans arkiv, Stockholm.

Pacius-Helenius, Olga, Dagbok. Åbo Akademis bibliotek.

Borgströmin paperit. Borgströmska papper. Sibelius-Museo. Turku.

Marvia, Einari 1973. Akateeminen orkesterielämä 1828–68 ja sen juuret. Lisensiaattitutkielma, Turun yliopisto.

Mattila, Outi 1988. Fredrik Paciuksen „Kaarle kuninkaan metsästys” suomalaisen ja saksalaisen intonaation heijastajana. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.

Schmidt, Märta 2000. Kaarle kuninkaan metsästys identiteettisymbolina. Pro gradu, Helsingin yliopisto.

RAAMATUD

Andersson, Otto 1907. *Inhemska musiksträfvanden.* Helsingfors: Apostol.

Andersson, Otto 1938. *Den unge Pacius.* Helsingfors: Holger Schildt.

Collan-Beaurain, Maria 1921. *Fredrik Pacius.* Helsingfors: Söderström.

Dahlström, Fabian 1988. *Akademiska Sångföreningen 1838–1988.* [Helsingfors]: Akademiska sångföreningen.

Dahlström, Fabian, Erkki Salmenhaara 1995. *Suomen musiikin historia I, Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan.* Porvoo: Werner Söderström Oy.

Elmgren-Heinonen, Tuomi 1959.

Laulu Suomen soi. Helsinki: Fazerin musiikkikauppa.

Flodin, Karl, Otto Ehrström 1934.

Richard Faltin och hans samtid. Helsingfors: H. Schildt.

Jonsson, Leif 1998. *Offentlig musik i Uppsala 1747–1854.* Stockholm: Statens musikbibliotek.

Junkkari, Olli (toim.) 1993. *Mieskuorosta soittimeksi. Ylioppilaskunnan Laulajat 1883–1993.* Helsinki: [s. n.].

Klinge, Matti et al. 1989. *Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917.* Helsinki: Otava.

Klinge, Matti et al. 1990. *Helsingin yliopisto 1917–1990.* Helsinki: Otava.

Lappalainen, Seija 1994. *Tänä iltana Yliopiston juhlasalissa.* Helsinki: Yliopistopaino.

Marvia, Einari 1965. Richard Faltin. – *Suomen säveltäjiä I.* Toim. Einari Marvia, Porvoo, Helsinki: Werner Söderström. S. 179–189.

Marvia, Einari 1986. Ylioppilaskunnan Soittajien vuosisaiset perinteet. – *Ylioppilaskunnan Soittajat 1926–1986.*

Toim. Mika Ainola. Helsinki:

Ylioppilaskunnan Soittajat.

Marvia, Einari, Matti Vainio 1993. *Helsingin kaupunginorkesteri 1882–1982.* Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström.

Rosas, John 1949. *Fredrik Pacius som tonsättare.* Åbo: Åbo Akademi.

Rosas, John 1952. *Musikaliska Sällskapet och Symfoniföreningen i Helsingfors 1827–1853.* Helsinki: [s. n.].

Tommila, Päiviö 1982. *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50-luvulla.*

Huhmari: Helsinki-Seura.

Topelius, Zacharias 1918–1922. *Dagböcker 1832–1840.* Utg. Paul Nyberg, Helsingfors: Holger Schildt.

Wasserloos, Yvonne 2004. *Das Leipziger Konservatorium der Musik im 19. Jahrhundert.* Hildesheim, Zürich, New York: Olms.

**Fredrik Pacius und Richard Faltin –
zwei Universitätsmusikdirektoren in Helsinki**

—
Seija Lappalainen

Fredrik (Friedrich) Pacius wurde am 19. März 1809 in Hamburg geboren. 2009 wird in Finnland mit Festbüchern und Ausstellungen das 200. Jubiläum unseres (und Estlands) Nationalhymnenkomponisten („Vårt land“, „Unser Land“) gefeiert. Aus diesem Anlass versuchen wir neue Informationen, Briefe usw. zu finden.

Pacius war zunächst ein konzertierender Geiger in Deutschland und Schweden (dort in der Hofkapelle). Er war Schüler von Louis Spohr und Moritz Hauptmann. 1834 wurde Pacius als Universitätsmusikdirektor nach Helsinki berufen. Er gestaltete das Musikleben in Helsinki völlig neu und sehr sachkundig, organisierte Symphonie- und Oratorienkonzerte, Singvereinigungen sowie Studentenchöre und komponierte z. B. die Oper *Kung Karls Jakt (Die Jagd König Carls von Schweden)*, ein Violinkonzert (unter dem Einfluss von Spohr und Mendelssohn) und viele Festkompositionen für patriotische und kaiserliche Familienfeste. Seine nächsten Freunde waren die Nationalpoeten Johan Ludwig Runeberg und Zachris Topelius. War Pacius' Musik finnisch oder deutsch? Wie schwer war es, sich als ein junger Immigrant in Finnland anzupassen? Wie gestalteten sich die Kontakte mit den deutschen musikalischen Kreisen und den russischen Musikern in Helsinki?

Nach Pacius, der am 8. Januar 1891 starb, wurde Richard Faltin Universitätsmusikdirektor. Er wurde am 5. Januar 1835 in Danzig geboren und studierte in Dessau und Leipzig. Faltin lebte von 1856 an in Vyborg als Musiklehrer, konzertierender Musiker und Dirigent. Er hatte sehr viele Kontakte nach St. Petersburg. Nachdem Faltin 1869 nach Helsinki gezogen war und u. a. an der Universität zu arbeiten begonnen hatte, organisierte er viele Konzerte mit russischen Musikern. Er war auch Komponist (von Kirchenmusik, Promotionskantaten, Liedern) und Organist. Faltin starb am 1. Juni 1918.

Ohne diese zwei deutschen Fachmänner wäre das Musikleben in Helsinki im 19. Jahrhundert arm gewesen.

„Piae cantiones“ traditsioon Soomes 1616–1900

—
*Fabian Dahlström
(tõlkinud Anu Sõõro)*

Laulukogumiku „Piae cantiones“ esimese trüki koostas aastal 1582 üliõpilane Theodoricus Petri (Rutha) ja see trükiti Greifswaldis (**pilt 1**). Kogumik oli mõeldud kasutamiseks Rootsi koolides, sealhulgas ka praeguse Soome ala koolides. Theodoricus oligi pärit Soomest Uusimaalt (Nyland), ta käis Viiburi gümnaasiumis ja oli seejärel immatrikuleeritud Rostocki ülikooli.

Kogumik „Piae cantiones“ koosneb 74 ladina-keelsest laulust, neist 12 on mitmehäälsed – kahele kuni neljale häälele. Umbes pooli neist lauludest tuntakse reformatsiooniaelsetes versioonides ja nende sisu tuli muidugi kohandada uutele nõudmistele. Ka mõningate ilmalike laulude tekste „parandati“ – selle toimetustöö autorina nimetatakse 1782. aasta väljaande eessõnas „Turu piiskopkonna välja-paistvat meest“, kelleks oli ilmselt Jacob Finno. Tõenäoliselt peegeldab „Piae cantiones“ ladinakoolide traditsiooni, eelkõige nii, nagu see oli välja kujunenud Turus (Åbos) ja Viiburis. Umbes poolte laulude puhul võib leida paralleele Mandri-Euroopa repertuaarist ja sealjuures võis rolli mängida Rostocki traditsioon, sest just Rostockis kirjutas Theodoricus kogumikule eessõna. 1582. aastal trükitud versiooni mõned tekstid sisaldavad akrostihhoneid, nõnda et värsiridade algustähed annavad kokku nime või muud tähenduslikku – võib-olla mõne vihje kohalikele oludele. Oletatakse, et akrostihhon ajaloolises laulus „Ramus virens olivarum“ – Ragualdus – seostub ühega Turu kahest keskaegsest piiskopist. Mõningate meloodiate (nagu „In vernali tempore“) jälgi ajades võib jõuda Taani ja oletatavasti õppis väljaandja Theodoricus neid tundma oma taani vanaisa kaudu. Neli laulu on leitud käsikirjadest praeguse Rootsi ja kaks praeguse Soome aladelt. Theodoricuse viisikogule pole küll veel lõplikku hinnangut antud, kuid rootsi hümnoloog Folke Bohlin käsitab seda kogumikku tõendina Läänemere-äärse elanikkonna kultuurilisest kokkukuuluvusest. „Piae cantiones“ teine trükk järgnes aastal 1625 ja selles olid ka noodid. Siit leiame Rostocki Maarja kiriku kantori Daniel Friderici mõned sellele ajale iseloomulikud mitmehäälsed seaded, Rostockis raamat ka trükiti.

Tänapäeva Soomes võib „Piae cantiones“ meloodiaid kuulda kahes kontekstis: esiteks kasutatakse viise, mis on võetud ka soome koraaliraamatusse; teiseks kasutatakse

mõningaid meloodiaid kunstmuusikas, kusjuures 1582. ja 1625. aasta väljaannete laule kantakse ette nii hääle kui ka pillidega. Traditsioon esitada „Piae cantiones“ laule kontsertmuusikana sai alguse 1911. aastal, kui soome koorijuht Heikki Klemetti seadis mõned laulud kogumikust oma ajale iseloomulikul moel segakoorile. Klemetti seaded on veel praegugi Soomes käibel. Tänu tema tegevusele on laiem publik tihti arvamusel, nagu oleks „Piae cantiones“ midagi ürgsoome-likku. Üldiselt küll teatakse, et paljusid neist viisidest on leitud ka Saksamaal, Böömimaal ja Taanis, kuid liiga tihti tehakse lõppjäreldus, et ülejäänud viisid on pärit Soomest. Tuleb rõhutada, et umbes poolte viiside päritolu on teadmata.

Enne 1911. aastat lauldi kogumiku laule Soomes ainult mõnedes ladinakoolides ja võib öelda, et „Piae cantiones“ oli vanemal aegadel laiemale publikule täiesti tundmata. Nii võib pealkirja „Piae cantiones“ leida näiteks Soome päevalehtedes 1771–1890 ainult kaks korda. 1853. aastal Henrik Reinholmi kirjutatud esimeses ülevaatlikus soome muusikaloos pole seda kogumikku üldse mainitud. Nagu juba öeldud, kuulus „Piae cantiones“ üksikute koolide traditsiooni juurde.

1582. aasta väljaande tiitellehel loetakse üles koolid „in Inclyto Regno Sueciae“ ja üks neist oli „Schola Aboënsis“ praeguses Soomes. See kool asutati tõenäoliselt aastal 1276 ja on olemas veel praegugi, küll täiesti kaasaegse gümnaasiumina (Katedralskolan i Åbo). 16. sajandil oli seal mõned aastad rektoriks preester Jacob Finno, kes oli ka välismaal õppinud. Üks õpilasi Finno ajal oli Turu (Åbo) linnakodaniku poeg Hemming Henriksson Hollo, kes samuti õppis hiljem välismaal. Alates 1586 tegutses Hemming Turu lähedal Masku koguduse pastorina ja teda nimetatakse sageli „Hemming Maskulainen“ ehk Masku Hemming. Hemming on praegugi tuntud kui tähtis soome keele edendaja. 1605. aastal avaldas ta soome lauluraamatu „Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikirja“, ja aastal 1616 „Wanhain Suomen maan Piispain ja Kircon Esimiesten Latinan kielised laulut“, umbkaudu tõlkides – vanade soome piiskoppide ja prelaatide ladina laulud (**pilt 2**). Raamat on Stockholmis trükitud ja see on tegelikult 1582. aasta „Piae cantiones“ tõlge soome keelde. Laulude valik pole aga päris sama. Kui 1582. aasta väljaanne sisaldab 74 ladina-keelset laulu, siis Hemmingi väljaandes on 75 soomekeelset laulu. 69 laulu leidub mõlemas väljaandes, kuid esimene laul on Hemmingil laulu „Ave pulcerrima regina“ soomekeelne tõlge, mis puudub „Piae cantiones“ 1582. aasta väljaandes. See leidub 15. sajandi lõpust pärinevas „Rostocker Liederbuchis“. Ka laulude liigitus on Hemmingil teine kui Theodoricusel. Soome kirikumuusika professor Erkki Tuppurainen tegi